

گونه‌شناسی
اصحاب

امام حجرات

علیه السلام

و نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان

علی واحدی

کودشناسی اصحاب امام جواد (علیه السلام)

ونقش فرسنگی، اجتماعی و سیاسی آنان

علی واحدی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
قدس سره

۱۳۹۶

تقديم به:

ابن الرضا،

امام جود و سخا عليه السلام

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه معاونت پژوهش
۱۸	پیشگفتار

فصل اول: کلیات

۲۲	مقدمه
۲۲	بررسی اجمالی زندگانی امام جواد علیه السلام
۲۴	مناظرات علمی امام جواد علیه السلام
۲۶	شهادت امام جواد علیه السلام
۲۷	۱. وضعیت سیاسی عصر امام جواد علیه السلام
۲۸	۱-۱. وزارت
۲۹	۱-۲. امام جواد علیه السلام و حاکمان معاصر
۲۹	۱-۲-۱. مأمون عباسی
۳۰	امام جواد علیه السلام و مأمون
۳۲	۱-۲-۲. معتصم عباسی
۳۲	امام جواد علیه السلام و معتصم
۳۴	۱-۳. قیام‌های عصر امام جواد علیه السلام
۳۴	۱-۳-۱. قیام‌های علوی و شیعی

- الف) قیام کوفه..... ۳۴
- ب) قیام عبدالرحمان علوی..... ۳۵
- ج) قیام قم..... ۳۵
- د) قیام محمد بن قاسم..... ۳۶
- ۱-۳-۲. قیام‌های غیر علوی..... ۳۷
- الف) شورش نصر بن شبث..... ۳۷
- ب) شورش زُط‌ها..... ۳۸
- ج) شورش بابک خرم‌دین..... ۳۹
۲. وضعیت فرهنگی عصر امام جواد علیه السلام..... ۳۹
- ۱-۲. حیات علمی..... ۴۰
- ۱-۱-۲. مراکز علمی..... ۴۱
- الف) مدینه..... ۴۱
- ب) کوفه..... ۴۱
- ج) بصره..... ۴۲
- د) بغداد..... ۴۲
- ۱-۲-۲. ترجمه..... ۴۳
- ۱-۳-۲. تأسیس مدرسه و کتابخانه..... ۴۳
- ۱-۴-۲. اطلس‌ها و رصدخانه‌ها..... ۴۴
- ۲-۲. فرق و مذاهب اعتقادی عصر امام جواد علیه السلام..... ۴۵
- ۱-۲-۲. فرقه‌های کلامی شیعه..... ۴۵
- الف) امامیه..... ۴۵
- ب) زیدیه..... ۴۶
- ج) فطحیه..... ۴۹

۵۰	(د) واقفیه
۵۰	(ه) غلات
۵۲	۲-۲-۲. گرایش‌های کلامی غیرشیعه
۵۲	الف) اهل حدیث
۵۳	ب) معتزله
۵۵	ج) مرجئه
۵۶	د) خوارج
۵۷	۳. وضعیت اجتماعی عصر امام جواد (ع)
۵۸	۳-۱. مجالس غنا و طرب
۵۸	۳-۲. وضعیت شیعیان این عصر

فصل دوم: گونه‌شناسی اجتماعی اصحاب امام جواد (ع)

۶۲	مقدمه: مفهوم صحابه
۶۴	۱. شمار اصحاب امام جواد (ع)
۶۶	فهرست اصحاب
۸۱	خلاصه اطلاعات مربوط به اصحاب امام جواد (ع)
۹۵	نمودار
۹۷	۲. تبارشناسی و شناخت موطن و مشاغل اصحاب
۹۸	جدول تبار، موطن و مشاغل اصحاب
۱۲۰	نمودار تبارشناسی
۱۲۱	نمودار موطن اصحاب
۱۲۱	نمودار مشاغل اصحاب
۱۲۲	۳. چگونگی وثاقت و شمار روایات اصحاب
۱۲۳	جدول

نمودار وثاقت اصحاب ۱۳۷

نمودار شمار روایات ۱۳۷

فصل سوم: گونه شناسی معرفتی اصحاب امام جواد

۱. گونه شناسی تخصص علمی ۱۴۰

۱-۱. فقه ۱۴۱

۱-۱-۱. محمد بن اورمہ ۱۴۲

۱-۱-۲. احمد بن محمد بن ابی نصر ۱۴۲

۱-۱-۳. احمد بن محمد بن عیسی الاشعری القمی ۱۴۲

۱-۱-۴. اسماعیل بن موسی بن موسی بن جعفر ۱۴۳

۱-۱-۵. بکر بن احمد ۱۴۳

۱-۱-۶. حسن بن سعید اہوازی ۱۴۳

۱-۱-۷. حسن بن علی و شاء ۱۴۳

۱-۱-۸. حسن بن علی بن فضال ۱۴۴

۱-۱-۹. حسن بن علی بن یقظین ۱۴۴

۱-۱-۱۰. حسن بن محبوب ۱۴۴

۱-۱-۱۱. حسین بن سعید ۱۴۴

۱-۱-۱۲. حماد بن عیسی جہنی ۱۴۵

۱-۱-۱۳. زکریا بن آدم قمی ۱۴۵

۱-۱-۱۴. سعد بن سعد بن احوص اشعری قمی ۱۴۵

۱-۱-۱۵. صفوان بن یحیی ۱۴۵

۱-۱-۱۶. عبد اللہ بن مغیرہ ۱۴۶

۱-۱-۱۷. عبد الرحمن بن ابی نجران ۱۴۶

۱-۱-۱۸. علی بن جعفر بن محمد ۱۴۶

- ۱۴۷ ۱-۱-۱۹. علی بن مهزیار
- ۱۴۷ ۱-۱-۲۰. محمد بن ابی عمیر
- ۱۴۸ ۱-۱-۲۱. محمد بن اسماعیل بن بزیع
- ۱۴۸ ۱-۱-۲۲. محمد بن فضیل
- ۱۴۸ ۱-۱-۲۳. محمد بن سالم بن عبد الحمید
- ۱۴۸ ۱-۱-۲۴. محمد بن سنان
- ۱۴۸ ۱-۱-۲۵. مصدق بن صدقه
- ۱۴۹ ۱-۱-۲۶. معاویه بن حکیم
- ۱۴۹ ۱-۱-۲۷. منذر بن قابوس
- ۱۴۹ ۱-۱-۲۸. نوح بن شعیب
- ۱۴۹ ۱-۱-۲۹. عثمان بن عیسی عامری
- ۱۴۹ ۱-۲. کلام
- ۱۵۰ ۱-۲-۱. محمد بن اورمه
- ۱۵۰ ۱-۲-۲. احمد بن محمد بن عیسی
- ۱۵۱ ۱-۲-۳. حسن بن سعید اهوازی
- ۱۵۱ ۱-۲-۴. حسن بن علی بن فضال
- ۱۵۱ ۱-۲-۵. حسن بن علی بن یقطین
- ۱۵۱ ۱-۲-۶. حسین بن سعید اهوازی
- ۱۵۲ ۱-۲-۷. سهل بن زیاد
- ۱۵۲ ۱-۲-۸. علی بن اسباط
- ۱۵۲ ۱-۲-۹. علی بن عبد الله قمی
- ۱۵۲ ۱-۲-۱۰. علی بن مهزیار
- ۱۵۳ ۱-۲-۱۱. محمد بن ابی عمیر

۱۵۳	 محمد بن اسحاق ۱۲-۱
۱۵۳	 محمد بن اسماعیل ۱۳-۱
۱۵۳	 محمد بن حسین بن ابی الخطاب ۱۴-۱
۱۵۴	 محمد بن خالد برقی ۱۵-۱
۱۵۴	 محمد بن عیسی بن عبید ۱۶-۱
۱۵۴	 یعقوب بن یزید بن حماد ۱۷-۱
۱۵۴	 تفسیر ۳-۱
۱۵۵	 تاریخ ۴-۱
۱۵۶	 احمد بن محمد بن خالد برقی ۱-۴
۱۵۶	 ابو عبدالله سیاری ۲-۴
۱۵۶	 حسن بن علی بن فضال ۳-۴
۱۵۷	 عماره بن زید ۴-۴
۱۵۷	 محمد بن ابی عمیر ۵-۴
۱۵۷	 محمد بن خالد برقی ۶-۴
۱۵۷	 محمد بن عبدالله بن مهران ۷-۴
۱۵۸	 منذر بن قابوس ۸-۴
۱۵۸	 علوم ادبی ۵-۱
۱۵۸	 ابراهیم بن ابی البلاد ۱-۵
۱۵۸	 حبیب بن اوس ۲-۵
۱۵۸	 جعفر بن محمد بن یونس ۳-۵
۱۵۹	 داود بن قاسم ۴-۵
۱۵۹	 دعل بن علی خزاعی ۵-۵
۱۵۹	 محمد بن خالد برقی ۶-۵

۱۵۹ ۱-۵-۷. یعقوب بن اسحاق

۱۶۰ ۱-۵-۸. عبدالله بن ایوب

۱۶۰ ۱-۶. رجال

۱۶۱ ۱-۶-۱. احمد بن محمد بن خالد برقی

۱۶۱ ۱-۶-۲. حسن بن محبوب

۱۶۱ ۱-۶-۳. محمد بن عبدالله بن مهران

۱۶۱ ۱-۶-۴. محمد بن عیسی بن عبید

۱۶۲ ۱-۷. حدیث

۱۶۲ ۱-۷-۱. احمد بن محمد بن خالد برقی

۱۶۲ ۱-۷-۲. محمد بن ابی عمیر

۱۶۳ ۱-۷-۳. محمد بن اسحاق

۱۶۳ ۱-۸. طب

۱۶۳ ۲. گونه‌شناسی کلامی و اعتقادی

۱۶۴ ۲-۱. امامیه

۱۶۷ ۲-۲. فطحیه

۱۶۸ ۲-۲-۱. حسن بن علی بن فضال

۱۶۸ ۲-۲-۲. علی بن اسباط کندی

۱۶۹ ۲-۲-۳. محمد بن ولید خزّاز

۱۷۰ ۲-۳. واقفیه

۱۷۱ ۲-۴. غلات

۱۷۲ نمودار گونه‌شناسی کلامی و اعتقادی اصحاب

فصل چهارم: نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی اصحاب امام جواد (ع)

۱۷۵ ۱. نقش فرهنگی اصحاب امام جواد (ع)

۱-۱. تألیف کتاب.....	۱۷۵
۱-۲. نقل روایت.....	۱۷۷
۱-۲-۱. نقل روایات به صورت مستقیم.....	۱۷۷
۱-۲-۲. نقل روایات به صورت غیر مستقیم.....	۱۸۰
الف) ابراهیم بن هاشم قمی.....	۱۸۰
ب) محمد بن ابی عمیر زیاد.....	۱۸۱
ج) حسین بن سعید اهوازی.....	۱۸۲
د) احمد بن محمد بن عیسی.....	۱۸۳
ه) سهل بن زیاد.....	۱۸۴
و) حسن بن محبوب.....	۱۸۵
ز) صفوان بن یحیی بجلي.....	۱۸۶
۲. نقش اجتماعی اصحاب امام جواد (ع).....	۱۸۷
۲-۱. فعالیت تبلیغی و ارشادی.....	۱۸۷
۲-۲. نقش اخلاقی و تربیتی.....	۱۸۹
۲-۳. مبارزه با عقاید انحرافی.....	۱۹۴
۲-۴. وکالت.....	۱۹۷
۲-۴-۱. وظایف و مسئولیت‌های سازمان وکالت.....	۱۹۸
الف) نقش مالی.....	۱۹۸
ب) نقش ارتباطی.....	۱۹۸
ج) نقش علمی و ارشادی.....	۱۹۹
د) نقش حفاظتی برای امامان (ع) و شیعیان.....	۱۹۹
ه) نقش تمهیدی برای ورود شیعه به عصر غیبت.....	۱۹۹
و) نقش اجتماعی و خدماتی به امامان (ع) و شیعیان.....	۱۹۹

۲-۴-۲. وکلایی از اصحاب امام جواد (ع) ۲۰۰

۳. نقش سیاسی اصحاب امام جواد (ع) ۲۰۱

۳-۱. نظریه‌های سیاسی اصحاب ۲۰۲

۳-۲. فعالیت سیاسی اصحاب ۲۰۴

منابع ۲۰۷

نرم‌افزارها ۲۱۳

نمایه‌ها ۲۱۴

مقدمهٔ معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسلهٔ مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصهٔ نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانهٔ دنیا رسته‌اند، و دراین‌میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیرهٔ آن پیشوایان و عرضهٔ آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته

سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. ازاین‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده ازسوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه

برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو تاریخ تشیع و به‌طور اخص اصحاب امام جواد^{علیه السلام} که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام علی واحدی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده تبیین جایگاه علمی و معرفتی اصحاب امام جواد^{علیه السلام} و بیان نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجج‌الاسلام والمسلمین آقایان دکتر محمدرضا جباری و دکتر محسن رنجبر که با مطالعه و طرح نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^{علیه السلام}

پیشگفتار

بعد فرهنگی از مهم‌ترین ابعاد زندگانی امامان شیعه علیهم‌السلام است. امامان شیعه علیهم‌السلام با همه توان می‌کوشیدند تا با تربیت شاگردان و بیان معارف دینی، علوم خویش را به مردم بیاموزند و مقدمات هدایت آنان را فراهم آورند. البته اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر هر امام علیه‌السلام با دیگر امامان علیهم‌السلام تفاوت داشت و اوضاع سیاسی و اجتماعی دوران امام جواد علیه‌السلام از دشوارترین آنها بود؛ ولی با همه این سختی‌ها، راویان و اصحاب آن حضرت علیه‌السلام معارف متنوعی را از ایشان نقل کرده‌اند. در این کتاب، موقعیت سیاسی و اجتماعی دوران آن حضرت علیه‌السلام بررسی، راویان و اصحاب ایشان شناسایی، و کمیت و توثیق آنان تبیین می‌شود. همچنین نژاد، مشاغل، مواظن و پراکندگی سرزمینی آنان بررسی می‌گردد، و سپس با توجه به گوناگونی تفکرات و شخصیتشان، از حیث اعتقادی و علمی دسته‌بندی و گونه‌شناسی می‌شوند و در پایان، نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی‌شان تبیین می‌گردد. گفتنی است منظور ما از گونه‌شناسی، همان دسته‌بندی و نوع‌شناسی است.

بی‌شک اصحاب امامیه در تحولات و شکوفایی تشیع تأثیر شگرفی داشته‌اند؛ لذا شناسایی و معرفی نقش آنان بسیار اهمیت دارد. از این رو بر آن شدیم در پژوهشی جدید، اصحاب امام جواد علیه‌السلام را معرفی، و نقش آنان را بررسی کنیم. هرچند درباره امام جواد علیه‌السلام کتاب‌های نسبتاً فراوانی نوشته، و حتی در برخی از

این آثار دربارهٔ اصحاب ایشان نیز بحث شده است، تحقیق بیشتر در این زمینه ضرورت دارد. همچنین تبیین نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی یاران امام علیه السلام بسیار ضروری است و آثار تربیتی و آموزشی فراوانی به همراه خواهد داشت.

در فصل نخست کتاب، پس از توصیف دورنمایی از زندگانی امام جواد علیه السلام، برای ورود به مباحث اصلی، وضعیت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی دوران ایشان با تکیه بر منابع معاصر و متقدم به اجمال گزارش می‌شود. در فصل دوم، گونه‌شناسی اجتماعی اصحاب حضرت علیه السلام بیان می‌شود؛ یعنی در این فصل کمیت، تبارشناسی، موطن، شغل و وثاقت اصحاب بررسی می‌گردد. در فصل سوم نیز اصحاب امام جواد علیه السلام از حیث تخصص علمی و اعتقادی دسته‌بندی شده‌اند و در فصل چهارم به نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی اصحاب امام جواد علیه السلام اشاره شده است.

در این مقام، بر خود لازم می‌دانم از همهٔ عزیزانی که در این پژوهش مرا یاری کردند قدردانی و تشکر کنم؛ به‌خصوص از استادان بزرگوار، حجج اسلام دکتر محسن الویری و دکتر محمدرضا جباری که با راهنمایی‌های خود موجب غنای این تحقیق شدند. همچنین از معاونت محترم پژوهش و ادارهٔ تدوین متون غیردرسی موسسهٔ آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام نیز به سبب فراهم ساختن زمینهٔ چاپ این اثر سپاسگزارم.

در پایان از خوانندگان ارجمند تقاضا می‌کنم با نقدها و تذکرات سازندهٔ خویش، نگارنده را در رفع لغزش‌های اثر حاضر یاری دهند.

علی واحدی

مهر ۹۳

فصل اول

کلمات

مقدمه

بررسی اجمالی زندگانی امام جواد^{علیه السلام}

پیشوای نهم شیعیان، محمدبن علی، امام جواد^{علیه السلام} در ماه رمضان سال ۱۹۵ ق. زاده شد و پس از ۲۵ سال در ذی قعدة سال ۲۲۰ ق. به شهادت رسید^۱ و در مقابر قریش بغداد، کنار مرقد جدش امام کاظم^{علیه السلام} به خاک سپرده شد. ایشان پس از پدرشان، هفده سال مقام امامت را برعهده داشتند.^۲

مادر آن حضرت^{علیه السلام} را سَبَّیْکَه از اهل ثُوبَه،^۳ ریحانه^۴ و سکینه مَریسیه^۵ دانسته‌اند و نیز گفته‌اند نامش دُرَّه و از خاندان ماریه قبطیه، همسر رسول خدا^{صلی الله علیه و آله}، بود. امام رضا^{علیه السلام} او را خیزران نامید و کنیه‌اش ام‌الحسن بود.^۶

منتجب، مرتضی، تقی، زکی، جواد و قانع از جمله لقب‌های آن حضرت^{علیه السلام}

۱. محمدبن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۹ و ۳۸۰.

۲. محمدبن محمدبن نعمان (شیخ مفید)، الارشاد، ج ۲، ص ۲۷۳ و ۲۹۵.

۳. همان؛ محمدبن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۹. ثوبه، سرزمین‌های پهناوری است که در جنوب مصر قرار دارد؛ البته شهرها و مناطق دیگری نیز در سرزمین‌های گوناگون به این نام خوانده شده‌اند (ر.ک: شهاب‌الدین ابوعبدالله یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۵، ص ۳۰۸-۳۰۹).

۴. محمد ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۹.

۵. علی بن عیسی اربلی، کشف الغمه، ج ۲، ص ۸۵۷.

۶. محمد ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۹.

۷. محمدبن محمدبن نعمان (شیخ مفید)، الارشاد، ج ۲، ص ۲۹۵.

است.^۱ برای آن امام چهار فرزند نام برده‌اند: موسی، فاطمه، امامه و علی (امام هادی) علیه السلام.^۲ کنیه حضرت، ابوجعفر است که معمولاً در روایات تاریخی ابوجعفر ثانی ذکر می‌شود تا با ابوجعفر نخست، یعنی امام باقر علیه السلام اشتباه نشود.

امام جواد علیه السلام پس از شهادت امام رضا علیه السلام درحالی که حدود هفت سال بیشتر نداشتند،^۳ به امامت رسیدند؛ اما از همان ابتدا با دشواری‌هایی روبه‌رو گشتند. یکی از این دشواری‌ها، نپذیرفتن امامت ایشان به سبب کودکی آن حضرت علیه السلام بود؛ تا آنجا که برخی شیعیان پس از شهادت امام رضا علیه السلام به امام پیشین، یعنی امام کاظم علیه السلام بازگشتند^۴ و درحقیقت در امامت امام کاظم علیه السلام توقف کردند، و از همین رو، آنها را واقفیه نامیده‌اند. برخی به برادر امام رضا علیه السلام، عبدالله بن موسی، مراجعه کردند و چون او را در پاسخ‌گویی به پرسش‌هایشان ناتوان دیدند، رهایش کردند، و برخی نیز برادر دیگر امام رضا علیه السلام، احمد بن موسی، را امام دانستند.^۵ بالاین‌همه بسیاری از شیعیان به امامت امام جواد علیه السلام معتقد بودند.

ازیک‌سو شیعیان امام به امامت از جنبه الهی آن می‌نگریستند، و ازاین‌رو کمی سن امام علیه السلام هرگز نمی‌توانست در عقیده آنان خللی وارد آورد؛ اما ازسوی دیگر آنچه اهمیت داشت، بروز این وجهه الهی در علم و دانش امامان علیهم السلام بود. درواقع امامان، به همه پرسش‌های شیعیان پاسخ می‌گفتند؛ ازاین‌رو شیعیان درباره همه امامان این اصل را رعایت می‌کردند؛ یعنی آنان را با انواع پرسش‌ها می‌آزمودند و فقط هنگامی که درمی‌یافتند آنان به‌خوبی همه پرسش‌ها را پاسخ می‌گویند (با وجود نص به امامتشان)، ایشان را امام معصوم می‌دانستند.

۱. محمد ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۷۹.

۲. محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، الارشاد، ج ۲، ص ۲۹۵.

۳. حسن بن علی عماد طبری، مناقب الظاهرین، ج ۱، ص ۳۷۴.

۴. حسن بن موسی نوبختی، فرق الشیعه، ص ۷۲.

۵. همان.

با توجه به کودکی امام جواد^{علیه السلام}، شیعیان این آزمایش را درباره آن حضرت^{علیه السلام} ضروری دانستند؛ از این رو در فرصت‌های گوناگون، آن حضرت^{علیه السلام} را آزمودند و پس از آن، تقریباً همگی با اطمینان امامت ایشان را پذیرفتند.^۱

مناظرات علمی امام جواد^{علیه السلام}

بنا به نقل پژوهشگران تاریخ، دو گروه با امام جواد^{علیه السلام} مناظره علمی داشتند: نخست، شیعیان؛ زیرا با توجه به کمی سن آن حضرت می‌خواستند علم الهی امام را دریابند؛ بنابراین طبیعی بود برای دستیابی به این مقصود مجالس مناظره متعددی ترتیب داده شود؛ دوم، حاکمان، به‌ویژه مأمون و معتصم دو خلیفه معاصر آن حضرت، چون شیعیان مدعی بودند امامان علم الهی دارند، می‌کوشیدند با تشکیل مجالس مناظره، امامان^{علیهم السلام} را با برخی دانشمندان نام‌دار رویارو کنند تا شاید معصومان^{علیهم السلام} در پاسخ‌گویی به برخی پرسش‌ها درمانده شوند، و در نتیجه، شیعیان از اعتقاد خود (وجود علم الهی نزد اهل بیت^{علیهم السلام}) و در نتیجه از پیروی ایشان دست کشند. از این رو مأمون امام رضا^{علیه السلام} را به مجلس مناظره دعوت می‌کرد؛ گرچه وانمود می‌کرد هدفش نشان‌دادن دانش امام^{علیه السلام} به دیگران است. افزون بر اینکه علاقه شخصی مأمون نیز در برپایی این مناظرات بی‌اثر نبوده است. او به علم‌دوستی مشهور بود و فیلسوف خلفای عباسی شناخته می‌شد.

یکی از این مناظره‌ها، مناظره امام جواد^{علیه السلام} با یحیی بن اکثم در حضور مأمون است که بسیار معروف و مشهور می‌باشد و شیخ مفید نیز آن را نقل کرده است.^۲

در حضور معتصم نیز مجلس مناظره دیگری تشکیل شد که پس از ثبوت

۱. رک: رسول جعفریان، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه^{علیهم السلام}، ص ۴۸۳؛ محمد ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۳۸۲.

۲. محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، الارشاد، ج ۲، ص ۲۸۳.

برتری علم امام علیه السلام، به شهادت آن بزرگوار منتهی گردید. عیاشی، مفسر شیعی، از زرقان چنین روایت می‌کند:

روزی دوست من ابن ابی دؤاد در حالی که به شدت ناراحت، و از ابوجعفر جواد علیه السلام بسیار گله‌مند بود، از پیش معتصم بازگشت. وقتی علت ناراحتی او را پرسیدم، گفت: «شخصی را در مجلس معتصم آوردند که به دزدی اعتراف کرده بود و قرار بود به وسیله اجرای حد او را تطهیر نمایند. بحث فقها بر سر آن بود که دست دزد را از کجا باید برید؟ من گفتم: «تا میچ را دست می‌گویند؛ بنابراین باید دست او از میچ قطع شود» و دیگران نیز با من موافق بودند. برخی نیز مرفق را محل قطع می‌دانستند؛ ولی معتصم در این باره از ابوجعفر نظر خواست. او ابتدا از پاسخ امتناع کرد؛ اما وقتی خلیفه اصرار کرد، فرمود: وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا^۱ «محل سجده از آن خداست، با خدا کسی را بخوانید»؛ یعنی کف دست که برای سجده است، باید برای سجده بماند و قطع نشود. معتصم نظر او را پذیرفت. من آن‌چنان خجلت‌زده شدم که آرزوی مرگ کردم. چند روز بعد نزد معتصم رفتم و او را به سبب ترجیح رأی یک جوان بر آرای فقیهان، سرزنش، و عواقب ناگوار آن را بازگو کردم، و معتصم نیز تحت تأثیر سخنان من قرار گرفت و تصمیم گرفت حضرت علیه السلام را به شهادت برساند.^۲

۱. جن (۷۲)، ۱۸.

۲. محمد بن مسعود عیاشی، تفسیر العیاشی، ج ۱، ص ۳۱۹؛ رسول جعفریان، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه علیهم السلام، ص ۴۸۶. درباره شرح حال او، رک: عباس قمی، الکنی و الالقاب، ج ۱، ص ۱۹۴.

Typology of Companions of Imam Javad^(a.s.) and their Cultrual, Social and Political Role

Ali Vahedi

در این کتاب تلاش شده است پس از شناسایی و معرفی اصحاب امام جواد^(ع)، اطلاعات مهمی از قبیل تبارشناسی، پراکندگی جغرافیایی، تعداد روایات منقول از امام جواد^(ع) و نیز وضعیت وثاقت ایشان گرد آید همچنین در کنار تبیین گونه‌شناسی علمی و اعتقادی اصحاب امام جواد^(ع)، نقش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان نیز بررسی شده است. این اطلاعات دورنمایی از وضعیت اصحاب امامیه و تاریخ تشیع در عصر امام جواد^(ع) را نشان می‌دهد و نیز به‌طور غیرمستقیم از برخی فعالیت‌های گوناگون آن حضرت در ترویج معارف شیعی و گسترش تشیع رونمایی می‌کند.